

ความรอดพ้นฐาน ของมรวาส (วัฒนธรรมของชาวพุทธ)

— ๑๖ —

๕ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา สว่างมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว.
เป็นเวลาที่เราจะได้พูดคุยกันต่อไป ถึงเรื่องที่พูดค้างไว้เป็น
ลำดับมา คือเรื่องเกี่ยวกับมรวาส, ในการบรรยายชุดนี้
ได้มีความตั้งใจไว้แล้วว่าเราจะพูดกันถึงเรื่องมรวาส ก็คือว่า
เกี่ยวกับมรวาส เพราะเป็นเรื่องพื้นฐาน, กล่าวคือถ้าเป็น
มรวาสที่ก็ได้ ก็จะเป็นอะไรก็ได้ต่อไป จนกระทั่งไป
นิพพานได้; เพราะฉะนั้น เราจึงมองดูกันทุกแง่ทุกมุม
ในเรื่องอันเกี่ยวกับมรวาส.

ในวันนี้จะได้กล่าวถึง **ความรอดพ้นฐาน ของมรวาส** ซึ่งได้แก่
วัฒนธรรม ที่เนื่องมาจากศาสนาโดยตรง หรือจะเรียกสั้น ๆ ว่า “วัฒนธรรมของ
ชาวพุทธ”. มันเป็นธรรมคายอยู่เองที่ว่า มนุษย์แต่ละหมู่ละพวกย่อมจะมีวัฒนธรรม
ของตัวเอง ค่อยๆ เกิดขึ้นตามความจำเป็น หรือเหมาะสม. **ความจำเป็น**

๒๘๑

กับความเหมาะสมนี้แยกกันไม่ได้, หรือที่แท้ก็ถือสิ่งเดียวกันโดยใจความ แม้ว่า
จะต่างกันโดยถ้อยคำ. โดยทางภาษาคูจะเป็นคนละอย่าง แต่ทางปฏิบัติแล้ว
ก็คือสิ่ง ๆ เดียวกัน.

ความจำเป็น ทำให้เกิดอะไรขึ้นมาบางอย่าง แล้วมันต้องเกิดเหมาะสม
แก่ความจำเป็นเสมอไป. วัฒนธรรมของคนทุกชาติทุกภาษาก็มีลักษณะอย่างนี้
จนกระทั่งชาวพุทธเราก็มีวัฒนธรรมของเราเองเกิดขึ้น. เมื่อเราได้รับพุทธศาสนา,
เพราะว่าเป็นธรรมคำที่ทุกคนจะต้องถือเอาสิ่งที่ดีกว่า, จะเอ้อหาสิ่งที่ดีกว่า. เมื่อ
พบอะไรเข้าก็จะสนใจ ในข้อที่มันจะดีกว่าที่เราที่อยู่แล้ว, ก็สนใจที่จะรับเอามา;
แต่มันก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาที่จะพิจารณาสิ่ง ๆ นั้น ถูกหรือผิดมันขึ้นอยู่กับสติปัญญา
นั้น ๆ. ถ้ามีความโง่ก็ไปรับเอามาอย่างที่เป็นอันตราย, แต่ถึงอย่างนั้น
ก็ไปรับเอามาด้วยความหวังว่าจะได้สิ่งที่ดีกว่าอยู่เหมือนกัน. ถ้าโง่ก็ไปเอาสิ่งที่
เลวๆ มาเป็นสิ่งที่ดีกว่าก็ได้. ดังนั้น ขอให้ระวังในข้อนี้ให้มากที่สุด ในเรื่อง
ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้.

สำหรับคำพุทธที่ใช้เรียกชื่อสิ่งนี้ อาจจะมีมากคำ ซึ่งคุณก็ได้ยินอยู่เป็น
ประจำ เรามีคำว่า:— วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีรีตองอะไร
ต่าง ๆ หลายคำด้วยกัน; มันผิดได้ด้วยกันทั้งนั้น, และมันถูกได้ด้วยกันทั้งนั้น;
แล้วแต่ว่าจะมีความรู้และสติปัญญาเข้าไปแทรกอยู่มากน้อยเท่าไร. คำแต่ละคำนี้
จะมีความสำคัญที่สุดอยู่ที่คำว่า "วัฒนธรรม" — คือเครื่องมือสำหรับให้เกิด
ความเจริญก้าวหน้า. เรามีขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีรีตอง ก็คือระเบียบ
ปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามพิธีรีตอง จนกระทั่ง
มลายไปไหนที่สุด, ก็เป็นวัฒนธรรมมลาย.

ตรงนี้อาจจะเตือนอยู่เสมอ คำว่า “วิมณะ” หรือ “ความเจริญ” นี้มีความหมายเป็นทาง ๒ แพร่ง หรือกำวม. ตัวหนังสือแท้ๆ ก็แปลว่ามีมากขึ้น หรือรุดหน้าขึ้น นั่นคือคำว่า “วิมณะ”. ที่มันรุดหน้าขึ้น จนเกิดโทษขึ้นก็มี เช่นปลูกโรง หรือผสมบ่นหัวร่ออย่างนี้ บาลีเรียกว่าวิมณะทั้งนั้น. มันก็เลยเป็นวิมณะที่ทำให้เกิดปัญหายุ่งยากลำบาก. ให้นึกถึงคำว่า “อย่าเป็นคนรกโลก” รก คำนี้ก็อีกคำว่า วิมณะ ถ้วยเหมือนกัน; ภาษาบาลีเป็นอย่างนี้. เมื่อเราพูดถึงความเจริญหรือใช้คำว่า พัฒนา อย่างในสมัยปัจจุบันนี้. มันก็ก่อให้เกิดมากขึ้น. ถ้าพัฒนามาก ก็มากขึ้นในทางที่ยุ่งยากลำบากมากกว่าแต่ก่อน; นี่ก็มีอยู่บ่อย ๆ ในที่การพัฒนาเกินไปในทางที่ยุ่งยาก จนเกิดปัญหาหลายอย่างซ้อน ๆ กันขึ้นมา.

เดี๋ยวนี้เราถ่าสัพพตถึง **วิมณธรรมของชาวพุทธ** หมายความว่า เป็นความเจริญที่ถูกต้องทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม ตามแบบของชาวพุทธ โดยมีรากจากพระพุทธานุสา; มีรากจากอยู่ที่พระพุทธานุสา หมายความว่า วิมณธรรมนี้เองออกมาจากหลักของพระพุทธานุสา. ถ้าจะทำการเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ก็หมายความว่าทำกันมาจนไม่มองดูว่ามันมาจากอะไร ไม่ต้องมองดูว่ามาจากอะไร เขาทำเป็นแบบฉบับเหมือนที่ปู่ย่าตายายได้ทำและวางไว้; แล้วบางทีก็วางไว้ในรูปของ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์. ไม่ทำไม่ได้, เป็นเรื่องเสื่อมเสีย เป็นเรื่องโชคร้ายอย่างนี้ก็มี. นี่จะเลยไปเป็นพิธีของจนกระทั่งว่าเราทำอะไรตามพิธีตามธรรมเนียม ที่เป็นพิธี จนเรียกว่าทำพิธีอย่างนั้นแหละ; ในที่สุดก็ทำพอเป็น **พิธี** จนมองเรียกว่า **พิธี** ไปเสียก็ได้.

ถ้าเป็น **พิธี** ก็ยังน่าอยู่อยู่บ้าง เพราะคำว่าพิธีก็คือวิธีนั่นเอง ก็มีความถูกต้อง แล้วก็ช่วยกันทำให้เคร่งครัดเป็นพิธี; แต่ถ้าเลยเถิดไปเป็น **พิธี** แล้ว

ผมคิดว่าคงจะเข้าไปในเขตของความมงายแล้ว. ฉะนั้นพิธีนั้นใช้ได้ แต่พิธีรีตองนั้นไม่ไหว, เป็นวัฒนธรรมทั้งมงายไป. นี่พูดพอเป็นหนทางให้สังเกตในความหมายความเป็นมาของสิ่ง ๆ นั้น, แล้วคุณก็ไปคิดเอาเอง ไปใคร่ครวญดูเอง.

ที่นี้ก็มีมาถึงคำว่า “**ความรอดพื้นฐาน**” มีคำว่า “**พื้นฐาน**” อยู่ด้วย, หมายความว่า เป็นหลักทั่วไป. ความรอดที่ยิ่งใหญ่ คือความรอดที่เรียกว่า วิมุตติ หลุดพ้น ในพระพุทธศาสนา ไปนิพพานนั้น เป็นความรอดที่ยิ่งใหญ่ แล้วจะขยายปลายทางอยู่ที่นั่น. ที่นี้**ความรอดพื้นฐาน** หมายความว่า จะต้องรอดทั่ว ๆ ไป ในทุก ๆ กรณี ในทุก ๆ ปัญหาหรือหน้าที่การงานของฆราวาส. เราจะเรียกรวม ๆ กันว่า “**หลักพื้นฐานของความรอดของฆราวาส**” หรือเรียกว่า “**ความรอดพื้นฐานของฆราวาส**” ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมที่งอกออกมาจากศาสนา.

นี่ก็เป็นการบ่งอยู่ในตัวแล้วว่าเป็นฆราวาสพุทธบริษัท, แต่แล้วยังมีพิเศษอยู่ที่ว่าเอาไปใช้กับฆราวาสพวกไหนก็ได้ เพราะธรรมะนี้เป็นของไม่จำกัดสถานที่ หรือเวลา หรือบุคคล. ถ้าเป็นเรื่องถูกต้องแล้ว ก็เป็นธรรมะหมด เพราะธรรมะคือความถูกต้อง. เคียงวันเราพูดสำหรับพุทธบริษัทแล้ว ก็มักจะพูดเป็นของชาวพุทธ หรือว่าเป็นของเฉพาะไปอย่างนี้. เนื่องจากเราต้องรับผิดชอบในความเป็นชาวพุทธของเรา. เราไม่ต้องรับผิดชอบในค่านอื่น ในของพวกอื่น, แต่เราต้องรับผิดชอบในค่านของเราเอง คือเป็นชาวพุทธ. เรามีวัฒนธรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม ที่ประพฤติกันอยู่ โดยไม่ต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์อะไรอีก แล้วก็ประพฤติด้วยจิตใจทั้งหมด ด้วยกำลังทั้งหมด.

ต่อไปก็มาถึงการที่เราจะแยกดูว่า มีอะไรบ้างที่พอจะกล่าวได้ว่า เป็นวัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่บนพุทธศาสนา. เคียงวันเรากำลังพูดถึงพุทธศาสนา

เรายังมุ่งหมายเฉพาะพวกพระवास ดังนั้นผมจึงใช้คำว่า “*ความรอดพ้นฐานของพระवास*”. ถ้าเราจะคุยกันเป็นข้อ ๆ เพื่อสะดวกแก่การศึกษา หรือเข้าใจ หรือการปฏิบัติ ก็จะทำให้เป็นข้อ ๆ. แล้วก็มีมากจนจะทำให้ฟันเฟือง หรือยุ่งยาก หรือลำบากก็ได้. เพราะฉะนั้น ตามความรู้สึกของผมคิดว่า จะแบ่งถึงกันเพียง ๑๐ ข้อ :

ข้อที่ ๑ ยอมจะเรียกว่า **ความขยันขันแข็ง**. ความขยันขันแข็งนี้ คุณอาจจะคิดไปว่าไม่เกี่ยวกับศาสนา. ถ้าคิดอย่างนั้นก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่าอย่าลืมไปว่า พุทธศาสนาสอนเรื่องนี้. เมื่อพระพุทธเจ้าออกบวชใหม่ๆ เป็นแขกแปลกหน้า เข้าไปในประเทศมคธ, พบกับพระเจ้าพิมพิสาร สนทนากันถึงว่าเป็นอย่างไร มาจากไหน เป็นใครนี่; พระพุทธเจ้าท่านตอบว่ามาจากพวกศากยะผู้ขยันขันแข็ง แล้วก็เล่าอะไรต่อไปอีกตามสมควร. แต่ดูเหมือนว่าท่านอาจจะยืนยันในข้อที่พวกศากยะมีถิ่นอยู่ที่เชิงเขาหิมาพานั้น เป็นพวกที่ขยันขันแข็ง. เพราะฉะนั้นเราจะนึกถึงความขยันขันแข็ง ซึ่งรวมความกล้าหาญ ความอะไรเข้าไว้หมด.

การมีชีวิตอยู่ในโลกจะรอดอยู่ได้ ก็ต้องอาศัยความขยันขันแข็ง, ไม่อย่างนั้นมันก็ไม่เหลือรอดอยู่ได้. การต่อสู้ซึ่งเป็นความรู้สึกทางสัญชาตญาณ, ความขยันขันแข็งก็เป็นสิ่งหนึ่งในการต่อสู้. เมื่อมีความรู้สึกอย่างนี้มาก มันก็กลายเป็นความกล้าหาญ; เราวมเรียกว่า “ความขยันขันแข็ง” คือเข้มแข็ง. เรื่องนี้ไม่ต้องสอนกันมาก เพราะธรรมชาติมันบังคับกับ ไม่ขยันขันแข็งมันก็ตาย ไม่เหลือรอดอยู่จนบัดนี้. แต่ยิ่งในโลกสมัยนี้ มันก็สอนความขยันขันแข็งโดยไม่รู้สึกตัวมากขึ้น ๆ. แก้วสัมฤทธิ์ของชาวพุทธนั้น มีความขยันขันแข็งอยู่ด้วยข้อหนึ่ง เราถือว่ามืกรากมาจากพระพุทธเจ้า ผู้ขยันขันแข็ง. ท่านสอนหลัก

ธรรมะเช่นนี้อยู่จนมาถึงพวกเรา ชาวไทย ซึ่งมีความซื่อสัตย์เข้มแข็ง เติบโตด้วยการต่อสู้ตลอดเวลา, คือเคลื่อนย้ายลงมาสู่ผืนแผ่นดินนี้.

นี่ คุณก็รู้ดี ทามประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยที่มีความเข้มแข็งและความกล้าหาญเป็นนิสัย สมกับคำว่าคนไทย จึงรอดอยู่ได้. ถ้าถามว่าความซื่อสัตย์เข้มแข็งในอะไร? ก็ตอบว่าในหน้าที่. หน้าที่คืออะไร? ก็คือความอยู่รอด. ดังนั้นจึงนับความซื่อสัตย์เข้มแข็งนี้เป็นเครื่องมือของความอยู่รอดพื้นฐานอันแรก.

ข้อที่ ๒ อีกมาก็อย่าจะพูดถึง **ความสุภาพอ่อนโยน**. ความสุภาพอ่อนโยนเป็นหลักธรรมคล้ายเหมือนกัน. อย่าถือว่าเป็นเพียงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้าน หรือว่าในเลือด ในเนื้อ ในฐานะที่เป็นลักษณะของชนชาติหนึ่งชาติหนึ่ง พันธุ์หนึ่งพันธุ์หนึ่ง; แต่ที่แท้แล้วเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา. **ความสุภาพ**นี้หมายถึงไม่มีอะไรที่น่าเกลียด, **ความอ่อนโยน** หมายถึงมีอะไรที่ให้น่ารัก. แล้วเราไม่มีอะไรที่น่าเกลียด, และมีส่วนที่ให้น่ารัก มันก็ชนะผู้ที่ได้มาพบมาเห็น เป็นเครื่องมือ หรือเป็นอำนาจพิเศษอะไรอันหนึ่งที่ชนะน้ำใจของผู้ที่ได้เข้ามาพบมาเห็น มาสังคมด้วย. ดังนั้น เราในบางครั้งบางสมัยบางยุคก็เป็นคนที่มีการอ่อนน้อมด้วยเหมือนกัน แต่เราก็ชนะคนที่มีการมากได้ด้วยความสุภาพหรืออ่อนโยน ในการรู้จักโอนอ่อนไปตามเหตุการณ์ที่ร้ายแรงช่วยให้ประเทศไทยรอดตัวมาได้จนบัดนี้.

คนโบราณเขาสอนให้ดูพองพุ่ม อดพดมันดูไปไม่หัก. ต้นไม้แข็งแรง กระทั่งนั้นมันหักโค่นครมไปหมด เมื่อมีพายุมา. เด็กๆก็เข้าใจได้ในเรื่องนี้. พระพุทธเจ้าท่านจะยังเข้าใจในเรื่องนี้ ท่านจึงสอนให้อ่อนโยน นับไปตั้งแต่ระเบียบวินัยต่างๆ. คุณไปสำรวจจากวินัยปาฏิโมกข์ ที่เป็นหลักเป็นประธานและวินัยนอกปาฏิโมกข์ อภิธมาจารย์ต่างๆ จะพบเรื่องปรับให้เป็นโทษทางวินัย

คืออาบดินนั้น เพราะความไม่สุภาพอ่อนโยนนั่นมีอยู่มากเหมือนกัน ในเรื่องการพูด
 กิริยาท่าทาง หรือการใช้ถ้อยวัตถุสิ่งของอะไรต่าง ๆ.

ความสุภาพอ่อนโยนนี้นี้ ทำให้เกิดหลักพื้นฐานอื่นๆ ต่อไปเป็นแขนง ๆ ไป.
 แล้วที่สำคัญที่สุดก็คือสุภาพอ่อนโยนต่อคนเฒ่าคนแก่ : พูดง่าย ๆ ก็คือความ
 เชื้อพียงคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งในสมัยโบราณมีมาก เรียกว่าเค็มร้อยเปอร์เซ็นต์.
 แล้วเดี๋ยวนี้จะเหลืออยู่ไม่กี่เปอร์เซ็นต์ เพราะเด็ก ๆ อดคิด ว่าคนเฒ่าคนแก่นั่น
 ใจมั่งงายไม่กั้วหน้า. เด็ก ๆ ได้เล่าได้เรียนมาก ชนิดที่คนเฒ่าคนแก่ไม่ได้เรียน
 ความเคารพคนเฒ่าคนแก่ก็น้อยไป, จิตใจก็กระตังเพิ่มขึ้นตามส่วน ; แต่แล้วก็ยัง
 คิดว่าตัวเป็นผู้เก่ง ผู้สามารถ ผู้อะไรอยู่ดี. นี่ขอให้สังวรระวังเรื่องนี้ให้มาก.
 คนเฒ่าคนแก่อาจจะใจกว้าง แต่ผมอยากจะพูดว่า ใจกว้างในสิ่งที่ไม่จำเป็น ในเรื่อง
 ที่ไม่จำเป็น. เรื่องที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิตนั้นแหละ คนเฒ่าคนแก่อาจจะใจกว้าง
 ลูกหลาน, แต่ถ้าเรื่องที่เป็นแก่ชีวิตแล้ว คนเฒ่าคนแก่ฉลาดกว่าเสมอ.
 หมายความว่าเรื่องเพื่อนนั้น พวกคุณอาจจะเก่งกว่าคนเฒ่าคนแก่ในเรื่องที่เพื่อความ
 ความจำเป็น. แต่เรื่องที่เป็น เรื่องที่ช่วยให้เขาตัวรอดกันไว้จริง ๆ แล้ว
 ไปคุยเถียงพ่อแม่ตามารดา ครูบาอาจารย์ ที่เห็นว่ามันงุ่มง่ามหัวเก่า ๆ นั้นแหละ อาจจะ
 เก่งกว่าพวกคุณในทุก ๆ กรณี. ท่านรู้จักเลี้ยงเรามาให้รอดชีวิตอะไรเหล่านี้ แล้ว
 ก็มีหลักง่าย ๆ ตามธรรมชาติ ตามความรู้ลึกพื้นฐานของธรรมชาติ.

ข้อนี้เราสรุปเรียกว่า “ความสุภาพอ่อนโยน” แก่คนทุก ๆ คน
 ทุก ๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนแก่คนเฒ่า. เรื่องเพื่อนฝูง มิตรสหาย
 แยกบ้านแยกเมืองอะไรก็ตาม อยู่ในลักษณะที่จะต้องสุภาพอ่อนโยนทั้งนั้น. ที่นี้
 สองอย่างแรกนี้มันเป็นของคู่กัน : อันหนึ่งเข้มแข็ง อันหนึ่งอ่อนโยน. แต่มัน
 ก็ไม่ขัดแย้งกัน มันอยู่กันคนละเหลี่ยมคนละมุม. มันเข้มแข็งต่ออุปสรรคศัตรู ;

จะสุภาพอ่อนโยนในเมื่อจะต้องสุภาพอ่อนโยน มีความสุภาพอ่อนโยนเป็นเครื่องมือซึ่งใช้กันอยู่คนละที่ ไม่เป็นอุปสรรคแก่กัน. เพื่อบังคับไม่ให้ความเข้มแข็งนั้นเป็นไปทางกระต้าง เราก็มีความอ่อนโยน; เพื่อให้ความอ่อนโยนนั่นไม่อ่อนแอ เราก็มีความเข้มแข็ง.

ข้อที่ ๓ อยากจะพูดถึงเรื่องความกตัญญู. ความกตัญญูเป็นเรื่องวัดบุคลิก ว่าเป็นคนดีหรือไม่ดี ที่ถือมาเป็นหลักแต่โบราณกาล. ถ้ามีนิสัยไม่กตัญญูก็หมายความว่าชั่วร้าย คบไม่ได้. คือมีความทารุณโหดร้ายทางวิญญาณมากเกินไป จนไม่รู้สึกรับชอบคุณ รักใคร่ผู้ที่มีบุญคุณ. เรื่องนี้ขามักจะอ้างถึงสุนัข ว่าความกตัญญูของสุนัขมีมาก คือมันมีความรู้สึกไวในทางนี้. แล้วสัตว์บางชนิดไม่อาจจะรู้สึกความรู้สึกช้อนนี้ เช่น ลิง ค่าง ชะนี อย่างนี้.

ผมสังเกตเห็นว่าชะนีไม่มีทางที่จะมีความรู้สึกกตัญญู สามารถดักคนที่เอาของไปให้มันกินอยู่ทุกวัน สามแฉกก็เคยดักกัก แม่ครัวก็เคยดักกัก; อารมณ์ของมันเดือดพล่านอยู่เสมอ คืออารมณ์ร้ายมีได้ง่าย, แล้วมันก็กัด. เขาให้ข้าวให้กินไม่ทันใจมันก็กัด. ที่กัดแน่นอนก็ถือว่ายื่นเข้าไปให้แล้วถึงกลับ ท้าว่า จะยังไม่ให้ อย่างนี้จะกระโจนกัดทันที ทั้งที่ให้อินอยู่ทุกวัน. แต่สำหรับสุนัขคุณไปกุดึก มันผิดกันลิบ แม้แต่ชิมัน มันก็ยังไม่กัด.

ความกตัญญูที่เราต้องการนั้น หมายถึงความรู้สึก ที่มากกว่าระดับสัญชาตญาณ, เป็นเรื่องของความนึกคิดความนึก, แล้วเป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องอบรม. ชาติที่เป็นชาติโบราณอายุหลายพันปี จะมีหลักธรรมช้อนมาก. ในโลกนี้ก็มีชาติจีน ชาติฮิปปี้ ชาติอินเดีย หรือชนชาติที่โบราณเท่าๆกัน. เรื่องกตัญญูของจีนมีชื่อเสียงอยู่ช้อนหนึ่ง คือเรื่อง “ยี่จี้สี่เท้า” นำเอามาเขียนไว้

ในตึกแสดงภาพนั้น คุณลองไปพิจารณาดู แล้วก็จะเห็นว่า โอ! สมัยนี้กลายเป็นเรื่องตลกสำหรับหัวเราะเฮฮา. สมัยก่อนเป็นเรื่องที่มีได้จริง เพราะว่าเขาเมาในความกตัญญูกัน สอนลูกสอนหลานอย่างมัวเมาในเรื่องกตัญญู; มันก็มีได้. แต่พอมาถึงสมัยนี้ กลายเป็นเรื่องบ้า เรื่องโง่ไปก็ไม่ได้.

มีเรื่องหนึ่ง เรื่องไปนอนให้ยุงกัดตัวเอง เพื่อไม่ให้ยุงไปกัดแม่, เรื่องไปนอนแช่น้ำแข็งเพื่อให้มันน้ำแข็ง จะหาปลาให้แม่สัก ๒ ตัว อย่างนี้ไม่มีใครเชื่อว่าเป็นเรื่องที่จริง ที่มีได้; นั่นก็เพราะเอาความรู้สึกของคนสมัยนี้เป็นหลัก. ถ้าเอาความมัวเมาในธรรมะของคนสมัยโบราณเป็นหลัก มันก็เป็นสิ่งที่ได้, เพราะเขาสอน – สอน – สอน หรืออบรม ๆ จนเด็กมันเสียอย่างนั้นมาหลายชั่วอายุคน หลายสิบอายุคนในเรื่องกตัญญูนี้.

แต่เอาละ เราไม่ต้องการมากถึงอย่างนั้นหรอก, เพียงนี้ต้องการแค่เพียงว่าให้เล่าเรื่องนี้ฟังกันอยู่ หรือว่าเขียนภาพชนกันนี้ ให้คำทาอยู่ ก็เพื่อจะช่วยให้เกิดนิสัยกตัญญูบ้างเท่านั้น. เช่นว่าไปถ่ายภาพเด็กนอนแช่น้ำแข็งให้ละลายเอาปลาไปให้แม่ที่เจ็บไข้นั้น ในจิตใจจะไม่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง, แต่พร้อมกันนั้นมันสร้างความคิดที่จะกตัญญูบ้างตามสมควรแก่เด็กที่ไปถ่ายภาพนั้น. เพราะฉะนั้นเราจึงเขียนภาพชนกันไว้ให้มาก, จะเป็นเครื่องช่วยจุดชนวนในจิตใจให้เกิดความกตัญญูโดยไม่รู้สึกตัว.

คนบางคนที่บ้ามาก ๆ ถึงขนาดที่เห็นว่าเอาเรื่องที่เป็นไปไม่ได้มาเขียนให้รักให้รุ่มร่า ให้รักที่ หรือให้เจ็บหัวเราะเฮฮา; แต่แล้วคนเหล่านั้นก็กลายกว่าอีกตามเคย คนเหล่านั้นก็ที่ถูกหาว่าโง่นั้น ก็ยังฉลาดกว่าอีกตามเคย โดยหวังว่าเมื่อเล่าหรือพูดหรือถ่ายภาพเรื่องนั้นอยู่นั้น มันจะจุดชนวน หรือจะก่อหวอด

หรือจะรักษาไว้ซึ่งความรู้สึกกตัญญูในจิตใจของผู้ที่ได้พบได้เห็น. เพราะฉะนั้น คุณจึงถูกขอให้ อย่าลืมว่าความกตัญญูเป็นเครื่องช่วยให้รอด. ถ้าคนเล็ก กตัญญูต่อบิดามารดา โลกนี้ก็ล่มจม, ดังนั้นเราต้องกตัญญูต่อทุกอย่างที่มีประโยชน์ และมีคุณ.

ถ้ากตัญญูต่อวัตถุ เครื่องใช้ไม้สอยที่เรามีในบ้านในเรือน มันก็มีอยู่, ไม่ค่อยแตก ไม่ค่อยหาย หรือว่ามันเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกนึกอยู่เสมอ. ที่ จังหวัดนี้ ครั้งโบราณแต่อย่างเล่าถึงกันอยู่ พอมีคนทันเห็นทั่ว เล่าว่ามีคนจีนที่มาจากเมืองจีน เอาไม้คานหาบที่ช่วยตัวให้รอดได้ จนเป็นระดับเศรษฐีนี้ เขาเอาไม้คานนั้นมาปิดทองไว้ที่หน้าบ้าน. อันนี้ก็คือนิสยอกตัญญู แม้กตัญญูถึงของ. นี่เราก็ต้องกตัญญูต่อทุกอย่าง ถนนหนทาง ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ถ้าไม่เช่นนั้นเราก็ไม่รักษามัน ก็ไม่มีทางที่จะใช้สอยให้เป็นประโยชน์.

ขึ้นมาถึงระดับต่อสัตว์เดรัจฉาน ก็ต้องกตัญญู, มันเป็นเพื่อนร่วมโลก มันทำให้โลกนี้น่าอยู่ น่าอยู่ หรือมีประโยชน์ แม้ที่สุดแต่มันสวยงาม. เรามีผีเสื้อ มีนกมีรัง ก็ต้องขอบคุณมัน ต้องกตัญญูมัน ช่วยสนับสนุนให้มันรอดอยู่ได้. ยิ่งมาถึงเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นเพื่อนร่วมโลกกัน ช่วยเหลือกัน โดยไม่รู้สึกรู้สีกั ก็ต้องกตัญญูกัน. กระทั่งศัตรู ทำให้เราเข้มแข็งหรือฉลาด เพราะมีศัตรู เราก็ออกกตัญญู อย่างน้อยก็นึกขอบคุณว่าศัตรูช่วยให้เราฉลาด. แต่ที่จะกตัญญูที่หรือไม่นั้นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง. กตเวทิต่อทำตอบแทน, กตัญญูนี้เรารู้สึกอยู่ในใจ. เราจะตอบแทนศัตรูโดยวิธีใด? ก็ทำให้เขากลายเป็นคนดีเสียเท่านั้นเอง; นี่ก็ออกกตัญญูกตเวทิต่อศัตรู. ถ้าเป็นไปได้ถึงขนาดนี้ เราก็เป็นมนุษย์ที่เลิศที่สุด เป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดในแง่ของความกตัญญู. ถ้ามีแต่คนกตัญญู

แล้วละก็ โลกนี้ไม่มีทางจะบรรจบเข้ากันกันได้เลย. มันเป็นความผูกพันที่แยกกันไม่ออก ที่ว่ามนุษย์อยู่ร่วมโลกกัน ก็มีประโยชน์ มีบุญคุณแก่กัน.

ข้อที่ ๔ ก็อยากจะพูดถึง **ความมีศีลมีสัจ**. จะใช้คำว่า “ศีลสัตย์” มันน้อยไป ในที่นี้จึงใช้ “ศีลสัตย์”. วัฒนธรรมของคนไทยเป็นคนมีศีลมีสัจมาแต่เดิมในชาติพันธุ์นั้นก็ยังมีอยู่, แล้วก็มีมากขึ้นเมื่อได้รับพระพุทธศาสนา. มีศีลมีสัจนี้ถูกแก้ไขได้ หมายความว่าอย่างไร : มีความซื่อตรง ก็เรียกว่ามีความสัตย์, มีศีลก็คือ มีการปฏิบัติ ที่ไม่เป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์. เราไม่มีการกระทำความเป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์ ก็เรียกว่า “มีศีล”, เรามีความซื่อตรงต่อเพื่อนมนุษย์ก็เรียกว่า “มีสัจ”. ถ้ามีทั้งศีลทั้งสัตย์ ก็มีการเบียดเบียนไม่ได้ แล้วก็เป็นผู้ที่ไว้วางใจได้. เพราะฉะนั้น อย่าดูถูกว่าเป็นคำในวัด เป็นคำโบราณ. เคยเห็นมนุษย์กำลังไม่มีศีลไม่มีสัจมากขึ้น เพราะตกเป็นทาสของประโยชน์ คือหมายถึงอุปกรณ์สำหรับสนุกสนาน เฮอร์อรรถทางเนื้อ ทางหนัง. มันมีอำนาจทำให้เราค่อยๆ มองข้ามศีลและสัตย์ หยิบย่ำศีลและสัตย์ไปได้ เพราะว่าการเลศมันครอบงำ มันก็หยิบย่ำศีลและสัตย์ไปได้. นี่ไม่เหมาะแก่ความเป็นไทย ซึ่งมีความรอคอย หรือมีอะไรอยู่ได้ด้วยมีความมีศีลมีสัจมาตั้งแต่เดิม.

คำๆ นี้ขยายความไ้มาก จนกระทั่งว่าพวกอันธพาล พวกโจรอะไร ก็ต้องมีกฎมีเกณฑ์เกี่ยวกับศีลและสัตย์. พวกโจรจะไม่ปล้นคนที่เคยให้ข้าวกิน แม้แต่เมื่อเคียว อย่างนี้เป็นต้น. โจรบางพวกจะไม่ปล้นเจ้าของบ้านที่เขาคอยให้อาศัยร่วมเจบบ้างแต่สักครั้งหนึ่งอย่างนี้เป็นต้น, อย่างนี้ก็เป็นเรื่องศีลเรื่องสัตย์ ซึ่งต่อกันแม้แก่คนพาล หรือพวกโจรที่มีความรู้สึกรู้ว่า “ศีล-สัตย์” นี้ เป็นพระเจ้า หรือเป็นสิ่งสำคัญ. ถ้าเขาไม่ดื้อเสียเลย เขาจะฉิบหายวอดวายหมด ทั้งที่เขาชั่วชั่วเป็นโจร. เพราะฉะนั้นไม่ต้องพูดถึงคนดีๆ อย่างพวกเรา ที่จะไม่มีความมีศีลไม่มีสัจ. จึงอยากพูดในข้อต่อไป เพราะว่าเวลาจะไม่พอ ถ้าพูดละเอียดเกินไปนัก.

ข้อที่ ๕ ก็เป็นเรื่อง **ความประหยัด**. เมื่อพูดถึงเรื่องความประหยัด คนส่วนมากก็มักจะคิดไปว่า ไม่จำเป็นจะต้องอาศัยหลักพระพุทธศาสนา. ที่พูดนี้ก็หมายความว่า เขาไม่รู้ว่าหลักพุทธศาสนาก็คือเรื่องการประหยัดอย่างยิ่งอยู่ด้วย ก็ขอให้ไปดูเรื่องต่าง ๆ ในวินัย ในหลักธรรมะอื่น ในวินัยทั้งปาฏิโมกข์และอภิธรรมาจารย์นั้นแหละ มีอยู่หลายข้อที่ปรับอาบัติภิกษุผู้ไม่ประหยัด, ผู้หยามคาย ค่อยเครื่องใช้ไม่ส่อย, ไม่ประหยัดเวลา, ไม่ประหยัดเรี่ยวแรง, ไม่ประหยัดสิ่งที่ เป็นประโยชน์ให้คุ้มกัน; กระทั่งว่ามีวินัยห้ามไม่ให้ถ่ายทอดการบ่งเบ่ง. นี่ก็เป็นเรื่องการประหยัด ประหยัดในฐานะที่เราเป็นภิกษุสงฆ์ ไม่มีเหตุยกยารักขารักษาใช้เจ็บ แต่ก็ไม่ประหยัดโดยไม่ให้เกิดโรกภัยไข้เจ็บ เพราะว่าการถ่ายทอดการบ่งเบ่งนั้น เป็นที่มาของโรกภัยไข้เจ็บหลายอย่างหลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็โรคจิตตวิปลาสที่เกิดที่ทวาร เป็นต้น; นี่เอามาพูดให้เห็นเป็นเรื่อง สุกท้าย.

พอพูดคำว่า “**ประหยัด**” ก็ต้องพูดเลยไปถึงคำว่า “**สันโดษ**” ด้วย, เพราะว่า สันโดษนั้นเป็นรากฐานของการประหยัด. สันโดษ มีคนเข้าใจผิดว่า ทำให้อ่อนแอ ทำให้เกียจคร้านทำให้ไม่ขยันขันแข็ง; นั่นคนโง่พูด คนไม่รู้จักพุทธศาสนาพูด ทั้งที่ตัวเขาเองก็เป็นพุทธบริษัท. สันโดษนั้นทำให้เกิดกำลังใจ : เมื่อเรามีความขี้โมโหในส่วนที่ได้อะไร หรือได้อะไรนั้น ก็เกิดกำลังใจที่หล่อเลี้ยง ทนแทนความท้อแท้ อ่อนแอ ความเหนื่อย. เพราะฉะนั้น ท่านจึงวางเป็นหลักไว้ว่า **สมุทฺตญฺ ปรมิ สมฺ** พระพุทธเจ้าท่านวางหลักอย่างนี้ว่า **ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างสูงสุด** คือทำให้มีใจเหมือนกับมีทรัพย์ ทำนองเดียวกับทรัพย์อย่างที่สุด. ชาวนาชุกดินทีหนึ่ง ก็สันโดษพอใจ ว่าชุกดินไปได้ทีหนึ่ง เส็จแล้วไปทีหนึ่ง ก็อิ่มใจ. ทีนี้ ถ้าชาวนาอีกคนหนึ่งว่า

อ้อ, ไม่ไหว ยังอีกนานกว่าจะเสร็จ กว่าจะปลูกข้าวออกกองรวง, ไม่ขโมยดีกว่า; มันก็ต่างกันตรงกันข้ามอย่างนี้.

สันโดษ คือสิ่งหล่อเลี้ยงให้จิตใจอิ่มเอมเปรมปรีดาปราโมทย์ อยู่เสมอ, แล้วก็ทำให้ประหยัด ไม่ต้องมีสิ่งที่เกิดความจำเป็น. แต่ว่าเรา กำลังจะมีสิ่งที่เกิดความจำเป็นแก่ชีวิต โดยตามกันฝรั่ง ไล่กันหัวทิ่มกันฝรั่งมา หลายรายการ; แล้วรายการที่ไม่มีสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องมี คือไม่สนใจกันนักกำลัง จะครอบงำคนไทยเรามากขึ้น เพราะเหตุเหิมเรื่องเอร็ดอร่อยทางตา ทางหู ทาง จมูก ทางลิ้น ฯลฯ; การประหยัดก็มีไม่ได้. ปัญหาที่เงินก้อนไม่พอใช้อยู่ใน เวลานี้ ก็มีมูลรากอยู่ที่ความไม่ประหยัดอยู่ส่วนหนึ่งด้วยเป็นสำคัญ. ถ้ามี นิสัยประหยัดแล้วก็จะพอ; ถ้าไม่พอ มันก็จะไม่เดือดร้อน. เมื่อความ จำเป็นยังมีอยู่ ถ้าไม่พอก็มีความยินดี และพอใจได้เท่าที่มี. ถือเป็น หลักสากลว่า เมื่อเรายังไม่ได้สิ่งที่เราอยากจะได้ เราก็ต้องยินดีในสิ่งที่ เราได้สิ่งนั้น. เด็กนักเรียนที่เคยเรียนในโรงเรียน ก็จะไต่ถามคุณครูคนนั้น เป็นสุภาษิตทั่วไป.

เมื่อพูดถึงเรื่องประหยัดแล้ว ก็อยากจะยกตัวอย่างเรื่องในพระไตรปิฎก มาเลย ว่าพระอานนท์ทำให้พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งที่เป็นมิชฌาภิกขุ ไม่นับถือ พุทธศาสนา หันมานับถือพุทธศาสนาเพราะการประหยัด. พระเจ้าแผ่นดิน องค์นั้นพูดอย่างดูหมิ่นเหยียดหยามอะไร ๆ ว่าพระนี้โง่งนั่น แล้วเผชิญไปตามเรื่องว่า ให้จีวรอย่างไร พระอานนท์ก็ตอบไปตามลำดับว่า ก็ใช้บิณฑบาตเหมือนกับ บิณฑบาตเหลือบ ยุง ลม แดด เหมือนกับมีกฐิน มีจีวรเป็นกฐิน.

ถ้าหากจะทำอย่างไร? ก็ยับยั้งอะไรอย่างนี้.

ถ้าเก่ามากจะทำอย่างไร? มันก็คามเป็น ๒ ชั้นเข้า ถ้าชั้นเดียว มันเบ้อยชาก ก็คามเป็น ๒ ชั้นเข้า.

ถ้าคามแล้วมันก็ยังเบ้อยชากใช้ไม่ไหว จะทำอย่างไร? ก็เอาไปทำผ้าปูนอน พับทบ ทบ ๆ ๆ กันเข้าเป็นฟูกปูนอน.

ถ้ามันเบ้อยเลยกว่านั้นไปอีกจนทำอย่างนั้นก็ได้ จะทำอย่างไร? ก็เอามาพับทบไปทบมาให้หนาเหลือเล็กน้อยเป็นผ้ารองนั่ง.

ถ้ามันเกินไปกว่าที่จะทำได้ก็ละ จะทำอย่างไร? ก็ทำผ้าเช็ดเท้า.

ถ้ามันเกินไปกว่าที่จะทำผ้าเช็ดเท้าจะทำอย่างไร? ก็นำไปเผาเอาขี้เถ้า มาผสมดินและขี้วัว ฉาบทาฝากุฏิให้เป็นของใหม่ขึ้นมา. นี่หมายถึงกุฏิทำด้วยดิน พอนานเข้ามันเก่า มันน้ำเกลียว ตกปรก เหม็นสาบ เขาใช้ได้กันใหม่ด้วยน้ำที่ผสมแบบนี้ ต้องมีขี้เถ้าอยู่ด้วย. นี่ใช้จนกระทั่งเผาเป็นขี้เถ้าไปผสมน้ำขี้วัว ผสมดิน ไปทาฝากุฏิให้ใหม่ให้สวยให้หายน้ำเกลียว. พระเจ้าแผ่นดินอินทพาล แห่งนครนั้นก็เลยเลื่อมใสพระพุทธศาสนา.

นี่ คุณดูความประหยัดตามหลักพุทธศาสนา คือประหยัดไปในทางที่เป็นประโยชน์, ไม่ใช่ประหยัดในทางที่ไม่จำเป็น เช่นไปประหยัดเพื่อจะได้สนุกสนานเฮ้ยครว้ย, หรือว่าขี้เหนียวจนไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นบุญโสมเผ่าทรัพย์ คอยเผ่าทรัพย์อะไรทำนองนั้น.

ประหยัด ในที่นี้ เป็นประโยชน์, ประหยัด กับ ประโยชน์ คู่กัน ไปเรื่อย คู่กันไปเรื่อย จนวินาทีสุดท้าย; แล้วมาจากความสันโดษ. ไม่แสวงหาสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องมี เอามาให้มันยุ่ง, เสียเวลา; ก็หา และมีเท่าที่จำเป็น; แล้วก็ใช้ให้เป็นประโยชน์จนวาระสุดท้าย. ถ้าตั้งใจจะหาเกินจำเป็น

นี้เป็นบาป, มีไว้เกินจำเป็น นี่เป็นบาป, ใช้อย่างเกินจำเป็น นี่ก็เป็นบาป
อย่างยิ่ง. คุณจำไว้ด้วยกัน ว่ามันบาปอย่างยิ่ง; มันเป็นต้นตอให้ทำผิดทำเลว
อย่างอื่นอีกมากมาย. หากเกินจำเป็นก็เหมือนมนุษย์สมัยนี้ หากเกินจำเป็น
แล้วก็ได้บรรเทาพ้นกันไม่มีทางจะหยุดได้ นี่หากเกินจำเป็น.

หลักพระพุทธศาสนาเมื่อว่า *อติโลโก ทิ ปาปโก* โลกเกินนั้นลามก.
ยิ่งโลกเกินนั้น ลามก : อติโลโก = โลกเกิน, ทิ = ก็, ปาปโก = ลามก. นี่ก็คือ
อยากแล้วแสวงหาเกินความจำเป็น มีไว้เกินความจำเป็น หรือว่าใช้อย่างเกินความ
จำเป็นก็เป็นของลามก. แม้ศาสนาอื่น เช่นศาสนาคริสต์นิกายก็บัญญัติอย่างนี้;
หาเกินความจำเป็นนั้นเป็นบาป เพราะว่าฝืนความประสงค์ของพระเป็นเจ้า. ขอให้
รู้จักเรื่องประหยักระและสันโดษในลักษณะอย่างนี้.

ข้อที่ ๖ คือเมตตาใจกว้างใจบุญ. เมตตา แปลว่าความเป็นมิตร,
มิตรคือความรู้สึกรัก หรือหวังดี. คนไทยมีเมตตา โดยอาศัยอิทธิพลของ
พระพุทธศาสนา. คุณก็มองเห็น ฝรั่งเศสก็ออกปากสรรเสริญความมีใจกว้างใจบุญ
ของคนไทย เขียนอยู่ทั่วไป ในหน้าหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันนี้ ก็แปลว่าเรามี
ความเห็นแก่ตัวน้อยกว่าพวกฝรั่ง. ฝรั่งจะเป็นครูสอนความเห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้ง
อย่างที่มีอะไรบังหน้า, ไม่เหมือนกับไม่เห็นแก่ตัว. เรามีความเมตตากรุณา
ทำลายความเห็นแก่ตัวโดยหลักพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน.

มีคำพูดมาแต่โบราณว่า “**นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน**” ที่นี้มี
อยู่ทั่วไป. “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” นี้ หมายความว่า เขาปลุก เขาทำ
เขาสร้างโดยไม่หวังจะรับผลเอง; หรือแม้หวังจะรับผลเองแต่ถ้าไม่ได้กินเพราะ
นกกิน สัตว์กินเสีย ก็เป็นบุญ, คนอื่นมาขโมยเอาไปกินเสีย ก็เป็นทาน, ตัวเอง

ก็ไม่เคียดแค้น ตัวเองก็กลับได้บุญมากกว่าที่จะเอามากินเอง; นี่เป็นหลักพื้นฐาน
อย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงเต็มไปด้วยเมตตา กรุณา ไม่โกรธชโยที่มาสักเอาก็กิน
ไม่ยั้งนกก ยิงสัตว์ที่มันมากิน; ก็ให้มันกินบ้าง เพราะว่าปลุกเสียไว้แล้ว.

ผมไปที่อินทโยทตรงใกล้ ๆ กับพระเชตะวัน ที่สาวัดถึ, เจ้าของนา
เกี่ยวข้าวอยู่คู่เป็นเกลียวพร้อมกับสิงห์กินอยู่ข้าง ๆ. สิงห์ไม่มีเจ้าของกินแข่งกับ
เจ้าของนาที่เกี่ยวข้าว. นี่ก็รู้สึกว้า โอ้, นี่มันก็เป็นวัฒนธรรมโบราณอย่างเดียวกับ
ของคนไทยเรา : “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน”. อานาจิตตังของศาสนา
สอนให้คนรักแม้แต่สัตว์. สัตว์นั้นมันก็ต้องกิน เพราะฉะนั้นก็ให้มันกิน. เมื่อทำ
ก็เสียมันไว้. คนไทยเราจะไม่ถึงอย่างนั้นเสียละกรรมัง แต่ว่าก็ยังมีความเมตตา
กรุณา นี่เหลืออยู่มาก มีความใจกว้าง ใจบุญ, แหกมาต้องให้กิน แหกชนิดไหน
มาก็ต้องให้กิน. บางทีคิดว่าเขาจะมาปล้น ก็ยังต้องให้กิน; แล้วก็ให้อันนี้เอง
เป็นเกราะป้องกันตัวจากคนพาล คือใช้ความรักนี้เป็นเครื่องมือชนะความเกลียด
หรือความโกรธ. ขอให้ไปนึกดูให้มากในข้อที่มีใจกว้างใจบุญ มีเมตตากรุณา.

ข้อที่ ๗ ความอดกลั้น. ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ขันติ” คน
ที่มีความอดกลั้นนี้ คือคนที่มั่งมีอย่างแรง, เพราะมันยาก. การอดกลั้นนี้
มียาก เราบันดลโทษโดยไม่รู้สึกตัว. ถ้าไม่อบรมบ่มนิสัยมาในวัฒนธรรม มาใน
สายเลือดแล้ว มันยากที่จะอดกลั้น. บางทีพวกนั้นเสียเอกราชของประเทศไป
เช่น พวกประเทศลาว ประเทศเขมร ประเทศในอินโดจีนด้วยกันนั้น เพราะไม่มี
ความอดกลั้น. เราไปอ่านประวัติศาสตร์ดู ผู้นำของคนไทย เมื่อฝรั่งข่มเหงนั้น
ชนะได้ด้วยความอดกลั้น. ความอดกลั้นเป็นเหตุให้ยับยั้ง ให้ทบทวน ให้คิดนึก
ให้ผ่อนผัน ให้อ้อมในส่วนที่ควรยอมก็เลิกรอคตัวมาได้. นี่เป็นเรื่องโลก
แท้ ๆ ยังรอดมาได้ด้วยความอดกลั้น; เรื่องธรรมะที่สูงไปกว่านั้น ก็ยัง

จำเป็นมาก. เพราะฉะนั้นคุณยังหนุ่มๆ อย่างนี้ อย่าบันลือทอตะ, อย่าปล่อย
ไปตามอารมณ์, ฝึกฝนความอดกลั้นไว้ให้มาก. อดกลั้นในระยะยาวก็คือ
ว่ารอได้ – คอยได้; รอได้ มันก็ระยะยาว. ที่เด็กๆ เราไม่ค่อยมีความอดกลั้น
เสียไปตั้งแต่เล็ก เป็นเจ้าชู้กันตั้งแต่เล็ก การเล่าเรียนเสีย, อย่างนั้นก็เพราะไม่มี
ความอดกลั้น. เพราะฉะนั้นคำว่า “อดกลั้น” มันก็ความกว้าง, อดกลั้นต่อ
ทุกอย่าง แล้วสรุปรวมอยู่ที่ อดกลั้นต่อความบีบคั้นของกิเลส.

ที่นี้ อดกลั้นนี้ต้องแจ่มใสด้วย อิ่มแ่มแจ่มใสไปด้วย ไม่ใช่ว่าเป็นทุกข์
ทรมาน เหมือนไฟไหม้อยู่ในอก อย่างนั้นมันไปไม่รอด; ต้องมีการระบายออก
มีการแก้ไขทุกอย่าง เพื่อให้มีความแจ่มใส. ในภาษาบาลีเรียกว่า *มัชฌิมี* มีความ
อดกลั้น, *มิโสรัจจะ* มีความอิ่มแ่มแจ่มใส. ขันติ กับ โสรัจจะ เป็นลูกฝาแฝด
กันไป.

ข้อที่ ๘ อยากจะพูดถึง การยอมได้. คือว่ายอมให้ได้ (*tolerance*)
เราเป็นฝ่ายยอมได้ ในเมื่อฝ่ายอื่นไม่ยอม, หรือว่ายอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย, ที่เรียกว่า
“ให้อภัย”. การให้อภัย ไม่ถือโทษนี้ คือการยอมได้. เกี่ยวกับตัวกู-ของกูจัด
ไม่ยอมให้อภัย, แล้วก็บ่นว่าเป็นฝ่ายถูก กูจะไม่ยอมอะไรเลย, ประนี
ประนอม ประองของกันไม่ได้; ความผ่อนผันผ่อนยาวไม่ได้ เพราะความ
ยอมไม่ได้ คือไม่ให้อภัย. ที่จริงผู้ที่ให้อภัย หรือผู้ที่ยอมนั้นแหละเป็นผู้ชนะ;
คนไม่ยอมนี่แหละคือคนแพ้หรือคนโง่. อย่าเข้าใจไปว่าถ้ายอมแล้วจะเป็นฝ่ายแพ้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสสรรเสริญผู้ที่ยอมได้ ให้เรื่องราวที่มีนํ้าถึงเกิดขึ้น
แล้วจะลุดตามกลายเป็นความพินาศของทั้งหมด แล้วก็มีคนฝ่ายหนึ่งยอมเสีย, ทั้งที่
ตัวไม่ผิด ยอมว่าผิด หรือยอมทุกอย่างที่จะทำให้เรื่องมันระงับไปได้; นี่พระพุทธเจ้า

ท่านสรรเสริญคนชนิดนี้. ถ้างั้นความยอมได้ หรือความให้อภัยนั้นจำเป็นอย่างยิ่ง ก็มันเป็นวัฒนธรรมพื้นฐาน; แล้วคนไทยเราก็ออมได้มาเรื่อย ๆ ในประวัติศาสตร์ จนมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ให้อภัยแก่กันและกันอยู่เสมอ. เขาสอนให้ออมได้ด้วยการทำวัตรอย่างพระเราทำวัตร อย่างนี้ นั่นก็เป็นการขออภัยให้อภัย อยู่เป็นหลักประจำ; คุณไม่ได้เข้าพรรษา คุณไม่ได้เห็นพิธีทำวัตร แต่ก็อาจจะเห็นมาอย่างอื่น.

ข้อที่ ๙ ความไม่ตามใจกิเลส. นี่อยากจะแยกออกมาจากข้ออื่น ๆ ที่จริงมันก็มีอยู่ในข้ออื่น ๆ. แยกออกมาให้เห็นชัด เป็นหลักสำคัญ. ความไม่ตามใจกิเลส คือความไม่ตามใจความรู้สึกฝ่ายต่ำ อย่างที่เขาเรียกกันในภาษาสากลนั้น. จิตมีความรู้สึกฝ่ายต่ำกับความรู้สึกฝ่ายสูง; ที่นี้ อย่าไปตาม อย่าไปยอมตามความรู้สึกฝ่ายต่ำ, ให้อยู่มั่นในความรู้สึกฝ่ายสูง ก็เลยไม่ทำตามอำนาจของกิเลส. อย่ายอมตามอำนาจของกิเลส ให้อยู่ธรรมะเป็นหลัก คือตามใจพระธรรม. ถ้าเขียนเป็นคำกว่า “ไม่ตามใจกิเลส แต่ก็ตามใจพระธรรม” ถือเอาตามความมุ่งหมายของพระธรรม.

ตามใจกิเลสนี้เป็นเหตุให้ตามกันฝรั่ง, นี่ไม่ใช่คำฝรั่ง แต่พูดให้ประหยัควะสัณ ๆ ว่า ไปเห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง ทางวัตถุ ทาง *materialism*. ฝรั่งเขาไม่ถือว่าที่เขาชั่วร้าย เฟลิกเฟลินอยู่นั้น เป็น *materialism* ชั่วช้าไป, แต่ถ้าดูตามหลักพุทธศาสนาแล้ว อย่างนี้เป็น *materialism* หกเคย ในการที่ไม่ไปตามใจความรู้สึกที่ต้องการ ตามเรื่องราวของวัตถุ หรือของกิเลส ไม่รู้จักอิมไม่รู้จักรขอ แล้วกินพอที. นี่เราต้องบังคับตัว ไม่ตามใจกิเลส, แต่ตามใจพระธรรม หรือตามใจพระเจ้า ซึ่งฝรั่งบอกว่า ภายหลังนั้นแหละ. แต่ว่า “พระเจ้า” ยังอยู่ เราต้องตามใจพระเจ้า คือไม่ตามใจกิเลส; พระเจ้าก็บ่งกันเรา

เป็นเครื่องรางคุ้มครองเรา ไม่ให้ไปตามกันฝรั่ง. คุณเขียนไว้ว่า “ไม่ตามใจกิเลสเป็นวัฒนธรรมสูงสุดของคนไทย”; พอไปตามใจกิเลส เป็นทาสของกิเลส ก็สูญเสียความเป็นไทย เพราะชาวไทยนั้นไม่ใช่ทาส ก็ผูกกันอยู่แล้ว : ไปตามใจกิเลสก็เป็นทาสมืดหัวไปเลย จนมืดหัวลงไปเป็นความเป็นทาสเลย.

อันสุดท้าย ข้อ ๑๐ พุทธรวม ๆ กันว่า **ความมีแบบฉบับเป็นของตนเอง.** ชาวพุทธจะมีแบบฉบับเป็นของชาวพุทธเองในทุกกรณี : ในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เท่านั้นที่พอแล้ว. ในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย พอแล้ว; เรามีแบบฉบับของเราเอง ไม่ตามกันใคร. เรื่องรายละเอียดต่าง ๆ ก็พูดกันมานานแล้วว่า พระวาสนที่เป็นชาวพุทธจะต้องทำอะไร ก็คำบรรยายในตอนต้น ๆ นั้นแล้ว. นี่ก็เพราะว่าเรารู้จักโลก เรารู้จักตัวเอง ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในสังสารวัฏฏ์ ในจักรวาลนี้เป็นอย่างไร; รู้จนไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวกู - ของกู; นี่รู้จักตัวเอง รู้จักโลก ในขณะที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู - ของกู; เพราะฉะนั้นจึงเกิดระเบียบปฏิบัติในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นพิเศษขึ้นมาเป็นแบบของชาวพุทธ.

เพราะฉะนั้น ขอให้ถือเป็นหลักที่ใช้แก้ปัญหาทั่ว ๆ ไปว่า เราจะมีความมีแบบฉบับของเราเอง; เราจะมีความมีแบบฉบับชาวพุทธ - ของเราเอง. เราจะทำตามแบบฉบับที่มีอยู่ก่อน หรือว่าเราค่อย ๆ มีขึ้น เพิ่มเติมขึ้นมาก็ได้ทั้งนั้น, โดยมีความรู้ความเข้าใจกัน คือรู้จักสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริง. เมื่อเรารู้แล้ว เราก็สามารถจะมีความมีแบบฉบับที่ถูกต้องขึ้นมาได้ นี่เป็นข้อสุดท้าย.

ทั้งหมดนี้ ขอให้ถือเป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธ และเป็นหลักแห่งความรอดพ้นฐานของพระवास : มีความขยันขันแข็ง กล้าหาญ ยอมตายด้วยพระธรรมนี้เป็นข้อที่ ๑.

ข้อที่ ๒ สุภาพอ่อนโยนขยายความไปถึงเชื้อพืงคนเผ่าคนแก่.

ข้อที่ ๓ กตัญญู.

ข้อที่ ๔ มีศีลมีสัจย์.

ข้อที่ ๕ ประหยัด สันโดษ.

ข้อที่ ๖ มีเมตตา กรุณา ใจกว้าง ใจบุญ.

ข้อที่ ๗ อคึกลั่น อคทน มีความแจ่มใสประกอบอยู่ด้วย.

ข้อที่ ๘ ยอมได้ ให้อภัยได้, เป็นฝ่ายยอมเพื่อให้เรื่องต่าง ๆ ราบรื่นไป.

ข้อที่ ๙ ไม่ตามใจกิเลส แต่ตามใจพระธรรมหรือพระเจ้า.

ข้อที่ ๑๐ มีแบบฉบับเฉพาะของชาวพุทธเองในทุกๆกรณี, ในการ
กินอยู่หลับนอน เกิด แก่ เจ็บ ตาย.

ทั้งหมดนี้ขอให้เรียกว่า “วัฒนธรรมของชาวพุทธ” เป็นพื้นฐานแห่งความรอคักพื้นฐานของบรรพาสที่เป็นชาวพุทธทั่วๆ ไป, เป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมให้ไปสู่จุดหมายปลายทาง คือวิมุกตผลุดพ้นจากการเวียนว่ายในวัฏสงสาร. นี่แหละวัฒนธรรมของชาวพุทธ เป็นสิ่งที่มีขอบเขตกว้างขวางอย่างนี้. เพียงนี้กำลังเป็นความรอคักพื้นฐานของบรรพาสทั่วๆ ไป.

ขอให้สนใจทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งหญิง ทั้งชาย ทั้ง ๔ ระดับของอาศรม คือที่เป็นพรหมจารี, ที่เป็นคฤหัสถ์, เป็นวนปรตต์, เป็นสันยาสี.

เวลาทั้งหมด ความตื่นกวางเชนบอกร้องเตือน, เรไรก็ร้อง; เอาละพอกันที.